

Effectiveness of Training Communicative Skills Based on Islamic Views on Married Couple's Satisfaction

Farzaneh Monjezi. M.A.
Science & research Khozestan Branch
Abdollah Shafiabadi. Ph.D.
University of Allameh Tabatabaie
Mansour Sodani. Ph.D.
University of Ahvaz

اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایتمندی زناشویی زوجها

فرزانه منجزی*
کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی علوم و تحقیقات خوزستان
عبدالله شفیع‌آبادی
دانشگاه علامه طباطبائی تهران
منصور سودانی
دانشگاه شهید چمران اهواز

Abstract

The aim of the present research was to assess the effectiveness of communicative skills based on Islamic views on married couple's satisfaction. The research method was semi-empirical with pretest-post test and follow-up test, which was held on the control group. Research statistic population included couples in Isfahan city in the year 2010. The research sample included about thirty couples and were selected randomly and placed in two groups: Experimental and control. The instrument used was a 47 items questionnaire of Enrich (2010). Experimental interference (communicative skills based on Islamic views) was held on the experimental group in six sessions, each session lasted ninety minutes once a week. After finishing the educational program, post-test and the follow-up test was held after the post-test in both groups after one month. For analyzing the data, multi variance and covariance were used (mancova) analysis. Results show that teaching of communicative skills base on Islamic views was affective in the improvement of married couple's satisfaction in post-test and follow-up ($P < 0/01$).

KeyWords: communication skill, Marital satisfaction, Islamic approach

چکیده

هدف پژوهش حاضر تعیین اثربخشی مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایتمندی زناشویی بود. طرح پژوهش از نوع نیمه تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پیگیری با گروه گواه بود. جامعه آماری تحقیق زوج‌های شهر اصفهان در سال ۱۳۸۹ و نمونه تحقیق ۳۰ زوج بود که به روش داوطلبانه انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه قرار گرفتند. ابزار مورد استفاده پرسشنامه رضایت زناشویی اینریچ (۱۹۸۹) بود. مداخله آزمایشی (مهارت ارتباطی با رویکرد اسلامی) بر روی گروه آزمایش به مدت ۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای و یک‌بار در هفته اجرا گردید. پس از اتمام برنامه آموزشی از هر دو گروه پس‌آزمون و آزمون پیگیری (یک‌ماه پس از اجرای پس‌آزمون) به عمل آمد. به منظور تجزیه و انجام داده‌ها از تحلیل واریانس چندمتغیری و کواریانس (مانکوا) استفاده شد. نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر بهبود رضایتمندی زناشویی زوجها در پس‌آزمون و پیگیری مؤثر بوده است ($P < 0/01$).

واژه‌های کلیدی: مهارت ارتباطی، رضایت زناشویی، رویکرد اسلامی

* نویسنده مسؤول؛ اهواز، سه‌راهی فرودگاه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان، گروه روان‌شناسی

پست الکترونیک (رایانامه): Fm.esfahani@gmail.com

وصول ۹۰/۳/۲۷ پذیرش ۹۰/۹/۱

مقدمه

یکدیگر است و مرد این تجارب سنی را در ارتباط با همسر جوانش به کار می‌برد و تغییرات عمده‌ای را در سراسر دوره زندگی به وجود می‌آورد (پیک و آدامز، ۲۰۱۰).

تحقیق لاورنسی، پدرسون، بانندی، باری و بروک و همکاران^۶ (۲۰۰۸) یادگیری مهارت‌های ارتباطی اجتماعی، رویکردهای انطباق‌پذیری و مهارت مقابله با استرس و آسیب اجتماعی را مهمترین عامل در رضایت زناشویی می‌دانند. نتایج نشان داد، مشارکت هر یک از زوجها در یادگیری مهارت ارتباطی به افزایش رضایت زناشویی منجر می‌شود. هندرسون - کینگ و وروف^۷ (۲۰۰۳) به این نتیجه رسیدند که رضایت از رابطه جنسی نقش مهمی در رضایت زناشویی و رابطه زوجها دارد و نارضایتی در رابطه جنسی در سال‌های اول ازدواج به اختلاف بین زوجها و احتمالاً جدایی در سال‌های بعد منجر می‌شود.

کوپربوش، لونسون و ابلینگ^۸ (۲۰۰۳)، رضایت زناشویی را در زنان و مردان، قبل و بعد از بازنشستگی بررسی کردند و نشان دادند که سلامت جسمی و اوقات فراغت نقش مهمی در رضایت زناشویی زوجها دارد. زوجها این اوقات فراغت را در ابتدای زندگی و در دوران بازنشستگی تجربه می‌کنند. کِلارک، لی‌می، گراهام، پاتاکي و فینکل^۹ (۲۰۱۰) بهترین راه برای افزایش رضایت زناشویی را استفاده از هنجارهای اجتماعی، رضایت ارتباطی و انعطاف‌پذیری در خواسته‌ها عنوان کرده‌اند. ساگینک و ساگینک^{۱۰} (۲۰۰۵) رعایت حقوق همدیگر، نحوه تقسیم کار و مسئولیت‌پذیری زوجها را از مهمترین عوامل در رضایت زناشویی می‌دانند و پذیرش این عوامل تحت تأثیر برداشت افراد از نقش جنسیتی خود و همسرشان است.

در ارتباط با اهمیت روابط زناشویی همین بس که در مواقعی که روابط صمیمی بین زن و شوهر خدشه‌دار می‌شود و تفاهم زناشویی کاهش می‌یابد، عوارض مخرب و منفی در بهداشت روانی خانواده و فرزندان ایجاد می‌شود. از این‌رو افزایش تفاهم زناشویی و مساعدسازی محیط خانوادگی به‌عنوان یکی از اقدامات بهداشت روانی اولیه ملاحظه می‌گردد که در زمینه‌های تربیتی از اهمیت چشمگیری برخوردار است و اگر خانواده، محیط سالم و سازنده‌ای برای اعضای خود باشد و نیازهای جسمانی و روانی آنها را برآورده کند، کمتر ممکن است به نهادهای درمانی خارج از خانواده احتیاج شود (میلانی‌فر، ۱۳۷۰؛ به نقل از نیکوی و سیف، ۱۳۸۲).

ازدواج موفق باعث ارضای بسیاری از نیازهای جسمانی و روانی افراد می‌شود و در صورت شکست، زن و شوهر به‌ویژه فرزندان آنها با ضربه‌های روانی شدید روبه‌رو می‌شوند. از سوی دیگر در سال‌های اخیر، احساس امنیت و آرامش و روابط صمیمانه میان مرد و زن به سستی گراییده و کانون خانواده دستخوش فرایندهای ناخوشایند شده است. افزایش سرسام‌آور میزان طلاق و کم شدن طول مدت ازدواج و یا زندگی اجباری و تحمیلی، بررسی این موضوع را ضروری می‌کند که رضایت‌مندی زناشویی چیست؟ چه عواملی باعث دوام و بقای آن و کدام عوامل موجب گسسته شدن پیوند زناشویی می‌شود (اولیاء، ۱۳۸۵). روف^۱ (۱۹۸۹) معتقد است: رضایت‌مندی زناشویی انطباق بین وضعیت موجود فرد در روابط زناشویی با وضعیت مورد انتظار است. روف برای رضایت زناشویی چند جنبه را در نظر می‌گیرد، ولی رضایت زناشویی را به‌طور کلی احساسات مثبت، دوست داشتن، رضایت جنسی، توافق امور اقتصادی، خانه‌داری و تربیت کودکان می‌داند (روف، ۱۹۸۹؛ به نقل از فراست، ۱۳۸۱).

از آنجا که آمار طلاق در کل جهان در حال افزایش است و این افزایش تا حدی است که برخی از کشورها با بحران روبه‌رو شده‌اند، به همین سبب در دهه گذشته پژوهشگران بسیاری عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی را بررسی کرده‌اند. برومن^۲ (۲۰۰۰) معتقد است که سن، مذهب و درآمد، عواملی هستند که بر رضایت زناشویی تأثیر دارند.

مداتیل و بن‌شوف^۳ (۲۰۰۸) علاوه بر اهمیت ویژگی‌های شخصیتی زوجها در رضایت زناشویی، چهار خرده‌مقیاس عشق‌ورزی، وفاداری، مسائل اقتصادی و احترام متقابل را به‌عنوان ملاک‌های مهم رضایت زناشویی معرفی می‌کنند.

هیتون و پرات^۴ (۲۰۰۴) به این نتیجه رسیدند که همبستگی مثبت و معناداری بین میزان عمل به باورهای دینی و میزان صمیمیت، توافق، صادق بودن، محبت و پایبندی به تعهدات وجود دارد، به این معنا که هرچه میزان عمل به باورهای دینی در زوجها بالاتر باشد، آنها احساس رضایت بیشتری را تجربه می‌کنند.

همچنین بین تفاوت سنی و افت رضایت زناشویی زوجها رابطه وجود دارد. مردانی که با داشتن سن بالا با همسر جوان ازدواج می‌کنند، در زندگی مشترک مردسالار می‌شوند. البته شناخت این تفاوت‌ها تغییردهنده ادراک زوجها در مورد رفتار

1. Roff

3. Madathil & Benschoff

5. Pyke & Adams

7. Henderson-King & Veroff

9. Clark, Lemay, Graham, Pataki & Finkel

2. Broman

4. Heaton & Pratt

6. Lawrence, Pederson, Bunde, Barry, Brock & et al

8. Kupperbusch, Levenson & Ebling

10. Saginak & Saginak

تجربه مذهبی (احساس نزدیکی به خدا) وجود دارد. رویسنون و بلتون^۱ (۲۰۰۵) رضایت زناشویی را در بین ۱۵ زوج که ۳۰ سال و بالاتر داشتند بررسی کردند و نشان دادند که جهت‌گیری مذهبی بر روی صمیمیت، تعهد و ارتباط زناشویی تأثیر دارد. اعمال و عقاید مذهبی نیروی تازه‌ای به خانواده و اعضای آن می‌بخشد و به این ترتیب مشارکت آنها را در تجارب معنوی بیشتر و ایمان اعضا را قوی‌تر می‌کند. حاجی ابولزاده (۱۳۸۱)، به نقل از مرادی، (۱۳۸۶) به بررسی تأثیر مهارت‌های ارتباطی بر رضایت زناشویی زوج‌ها پرداخت، نتایج پژوهش نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی کلامی و غیرکلامی، روشی مؤثر برای تحکیم پیوند زناشویی و غنی‌سازی روابط خانوادگی است و آموزش اصول صحیح برقراری ارتباط به همسران، سازگاری آنها را در زندگی زناشویی افزایش می‌دهد و موجب رشد و تکامل احساسات و ارزش‌های خانواده می‌شود.

مهمترین ویژگی روش مشاوره اسلامی تأکید فراوانی است که اسلام بر استحکام ازدواج دارد و اساس زندگی زناشویی را بر پایه محبت و مودت (روم: ۲۱) میان آنها و رمز سعادت زندگی زناشویی را در آرامش‌دهی زوج‌ها (اعراف: ۱۸۹) به همدیگر می‌داند. از نظر اسلام صمیمت زوجین از عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی و در این رابطه اولین ملاک صداقت است. نبود صداقت بین زن و شوهر، اعضای خانواده را به بی‌اعتمادی و بدبینی می‌کشانند و زمینه اختلاف را فراهم می‌سازد. در قرآن (نحل: ۱۰۵) نیز ملاک ایمان مردم راستگویی است (مصطفوی، ۱۳۸۵). خوش‌بینی به مسائل زندگی و تبیین‌های خوش‌بینانه از حوادث ناخوشایند، بر توانایی رویارویی با مشکلات تأثیر می‌گذارد (حسینی سوده و فتحی آشتیانی، ۱۳۸۸). رعایت حقوق متقابل (بقره: ۲۲۸) از دیگر عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی از دیدگاه اسلام است. مهمترین وظیفه مرد، سرپرستی خانواده و تلاش برای رفاه آنها (بقره: ۳۴)، رعایت حال زن، دوست داشتن و مهرورزی و معاشرت نیکو (نساء: ۱۹) با او است. مهمترین وظیفه زن هم اطاعت و فرمانبرداری، حفظ عفت خود، حفظ عفت شوهر (نساء: ۳۴) و اخلاق خوش است. می‌توان مهمترین عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی را گرایش زوج‌ها به فضایل اخلاقی و اجتناب از رذایل اخلاقی معرفی کرد. یاد خدا (رعد: ۲۸) در همه احوال باعث آرامش روانی زوج‌ها می‌شود. تأثیر باورهای دینی در انجام واجبات و

در عصر حاضر نظام خانواده دچار مشکلات گردیده و اختلاف‌های خانوادگی، طلاق، فرزندان بی‌سرپرست و بزهکاری نوجوانان نشان‌دهنده مشکلات اساسی در خانواده‌های ماست که ریشه اصلی آن در کیفیت روابط بین زوج‌هاست (سالاری‌فر، ۱۳۸۷).

اثربخشی دینداری در رضایت زناشویی در تحقیقات احمدی، فتحی آشتیانی و عرب‌نیا (۱۳۸۵) و حیدری (۱۳۸۷) تأیید شده است. ویلیامز و لاولر^۱ (۲۰۰۳) عنوان کرده‌اند، زوج‌هایی که تجانس مذهبی داشتند، سطح بالاتری از رضایت زناشویی را گزارش کردند. از آنجا که وجود باورهای مذهبی تأثیر بسزایی در استحکام خانواده دارد و قرآن و احادیث سرشار از توصیه‌های کارآمد در مورد مسائل خانواده است، پرداختن به مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی در رضایت زناشویی ضروری به نظر می‌رسد. اکثر پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با رضایت زناشویی نشان‌دهنده اهمیت مهارت‌های ارتباطی در رضایت زناشویی زوج‌ها از یکدیگر هستند. کوترلا، دی‌پر و استیلزر^۲ (۲۰۱۰) به بررسی آموزش زناشویی زوج‌های اسپانیایی پرداختند و نتایج نشان داد که کارگاههای آموزشی بر رضایت زناشویی زوج‌های اسپانیایی مؤثر بوده است. این تحقیق که مؤلفه‌های ارتباطات مثبت، حل تعارض‌ها، تعاملات منفی و تعهد رابطه را بررسی می‌کرد، نشان داد که کمترین تأثیر در تعهد رابطه و بیشترین تأثیر در کاهش تعاملات منفی بوده است. همچنین بر زوج‌های جوان‌تر و زوج‌هایی که از لحاظ مالی و تحصیلات در سطح متوسط بودند، بیشترین تأثیر را داشته است و افراد مذهبی به‌طور معناداری نمره بیشتری در پس‌آزمون گرفتند. پری^۳ (۲۰۰۶) به بررسی زندگی خانوادگی، عملکرد دینی و مذهبی در آسیا پرداخت؛ نتایج پژوهش نشان داد که بین اعتقادات مذهبی و رضایت زناشویی و رضایت از زندگی خانوادگی رابطه وجود دارد. اکثر کسانی که از آموزش‌های مذهبی بهره‌مند بودند، در بخش مدیریت خانواده بالاترین نمره را گرفتند. همچنین باورهای مذهبی در تصمیم‌گیری اخلاقی والدین مؤثر بوده است و در یک چشم‌انداز کلی تأثیر آن در همه جنبه‌های زندگی مؤثر است. دادلی و کوسینکی^۴ (۲۰۰۶)، به بررسی رابطه ایدئولوژی مذهبی، تشریفات مذهبی، تجربه و رضایت زناشویی پرداختند. نتایج این تحقیق نشان داد که همبستگی قوی بین رضایت زناشویی و اعمال مخصوص مذهبی، انگیزه درونی مذهبی و

تعداد ۹۰ زوج که شرایط ورود به تحقیق را داشتند، انتخاب شدند و در مرحله پیش‌آزمون به پرسشنامه رضایت زناشویی انریچ پاسخ دادند. سپس ۳۰ زوج که نمرات آنها در پیش‌آزمون یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین بود، انتخاب و به‌صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و گواه جایگزین شدند.

ابزار سنجش

پرسشنامه رضایت زناشویی انریچ^۱؛ (اولسون^۲، ۱۹۸۹؛ به نقل از اولیا، ۱۳۸۵)، از پرسشنامه ۴۷ سؤالی انریچ برای بررسی رضایت زناشویی استفاده نموده و معتقد است که هر یک از موضوع‌های این پرسشنامه در ارتباط با یکی از زمینه‌های مهم است. ارزیابی این زمینه‌ها در درون یک رابطه زناشویی می‌تواند مشکلات بالقوه زوج‌ها را بیان یا زمینه‌های نیرومندی و تقویت آنها را مشخص کند. پرسش‌ها به‌صورت پنج‌گزینه‌ای (کاملاً موافق، موافق، نه موافق و نه مخالف، مخالف و کاملاً مخالف) هستند و به هر گزینه آن از یک تا پنج امتیاز تعلق می‌گیرد. کمترین نمره ۴۷ و بیشترین نمره ۲۳۵ است. هرچه نمره فرد بیشتر باشد، نشان‌دهنده رضایت زناشویی بالاتر است. اولیا (۱۳۸۵) پایایی آزمون را به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۱ گزارش کرده است. همچنین عبدالله‌زاده (۱۳۸۲)؛ به نقل از عطاری، امان‌الهی‌فرد و مهربانی‌زاده هنرمند، (۱۳۸۵) در تحقیق خود، آلفای کرونباخ پرسشنامه را ۰/۹۳ گزارش کرده است. همبستگی بازآزمایی این آزمون ۰/۷۸ برای مردان و ۰/۸۳ برای زنان بوده است. در پژوهش حاضر ضریب پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ معادل ۰/۸۲ به‌دست آمد.

ثنایی (۱۳۷۹) برای محاسبه روایی این آزمون نشان داد که کلیه خرده‌مقیاس‌های پرسشنامه انریچ، زوج‌های راضی و ناراضی را متمایز می‌کند و این نشان می‌دهد که این پرسشنامه از روایی ملاک خوبی برخوردار است. ضریب همبستگی این پرسشنامه با مقیاس رضایت خانوادگی از ۰/۴۱ تا ۰/۶۰ و با مقیاس‌های رضایت زندگی از ۰/۳۲ تا ۰/۴۱ است که نشانه روایی سازه است (ثنایی و باقریان‌نژاد، ۱۳۸۲). در پژوهش حاضر برای بررسی روایی سازه پرسشنامه انریچ، از پرسشنامه سازگاری زناشویی اسپانیر استفاده شده است که میزان روایی آن از طریق تحلیل عاملی تأییدی (رضایت دونفری=۰/۷۰، همبستگی دو نفری=۰/۶۵، توافق دو نفری=۰/۶۱ و ابرازمحبت=۰/۶۴) است. دو نمونه از پرسش‌های این پرسشنامه عبارت‌اند از: «آیا شما به همسرتان اعتماد دارید؟»، «آیا هرگز از اینکه ازدواج کرده‌اید، احساس پشیمانی می‌کنید؟»

ترک محرمات به استحکام خانواده و روابط زناشویی می‌انجامد (نوری، ۱۳۶۶). حق‌شناسی و شکرگزاری یکی از اخلاق پسندیده و بزرگترین رمز جلب احسان است. خداوند سپاسگزاری از نعمت‌هایش (ابراهیم: ۷) را شرط ادامه نعمت شمرده است (امینی، ۱۳۸۳). هیچ‌یک از ما معصوم و عاری از خطا و اشتباه نیستیم. هر فردی ممکن است در حق دیگران بدی کند. مهم این است که به هنگام پی بردن به خطای خود، به اشتباه بودن آن عمل اعتراف کنیم و از کسی که به او بدی کرده‌ایم، عذرخواهی کنیم (حیدری، ۱۳۸۷). بعد از آن تنها چیزی که اختلافات زن و شوهر را حل می‌کند، گذشت و اغماض است. عفو و گذشت از موارد احسان و به تعبیر قرآن محبوب خداست (مصطفوی، ۱۳۸۵). نرمی زبان و بیان خوش (بقره: ۸۳) عامل افزایش انس و صفا بین زوج‌هاست (حسینی سوده و فتحی آشتیانی، ۱۳۸۸). در اخلاق اسلامی خوش‌اخلاقی، فقط خوش‌برخوردی و مهربانی نیست؛ اصلی‌ترین خلق خوش، صدق و راستی است و وفای به عهد زیباترین راستی است (حسینی، ۱۳۶۹). در روایات اسلامی تندخویی را نکوهش و نرمی و ملاحظت را ستایش کرده‌اند و پیامبر اکرم به دلیل نرمی و ملاحظت و نداشتن زبانی تند و پرخاشگر (آل‌عمران: ۱۵۹) مورد ستایش خداوند قرار گرفته است. بدگمانی زوج‌ها نسبت به یکدیگر از عوامل خانمان‌سوز و ویران‌کننده خانواده است که بر اثر آن آسایش روانی دو طرف به خطر می‌افتد و خداوند افراد را (حجرات: ۱۲) به‌شدت از آن نهی کرده است (فائمی امیری، ۱۳۷۳).

بر این اساس با توجه به آنچه بیان شد این پرسش مطرح است که آیا آموزش مهارت ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است؟ در این راستا این فرضیه مطرح گردید:

آموزش مهارت ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی زوج‌های شهر اصفهان در پس‌آزمون و پیگیری مؤثر است.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری؛ طرح پژوهش از نوع نیمه‌تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پیگیری با گروه گواه بود. جامعه آماری این پژوهش زوج‌های با طول مدت ازدواج ۳-۷ سال شهر اصفهان در سال ۱۳۸۹ بودند که به‌طور داوطلبانه در دوره‌های آموزشی مهارت ارتباطی از دیدگاه اسلامی بر رضایت زناشویی که در مرکز مشاوره نگرش برگزار شد، شرکت کردند. از بین افراد داوطلب

روش اجرا و تحلیل

ارتباط با خویشان پرداخته شد. جلسه ششم: در فرزندپروری اسلامی به موضوعاتی همچون: ابراز محبت، الگوپذیری فرزند، خطاپوشی، بازی با کودک، وفاداری، رهایی از لجباجت با کودک، پرهیز از لوس کردن، توجه به توانایی کودک و تشویق و تنبیه اشاره گردید. در پایان جلسه ششم و یک‌ماه بعد از آن دوباره هر دو گروه آزمایش و گواه پرسشنامه رضایت زناشویی را تکمیل کردند. داده‌های به‌دست آمده از مرحله پیش‌آزمون، پس‌آزمون و مرحله پیگیری از طریق تحلیل واریانس چندمتغیری و کواریانس (مانکوا) تحلیل شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS15 انجام شد.

یافته‌ها

داده‌های جمعیت‌شناختی آزمودنی‌ها نشان داد که میانگین سنی مردان و زنان در گروه آزمایش به ترتیب $33/93 \pm 5/43$ و $3/58 \pm 28/33$ و میانگین سنی مردان و زنان در گروه گواه به ترتیب $2/2 \pm 31/4$ و $2/67 \pm 27/47$ سال است. میزان تحصیلات $63/33$ افراد گروه آزمایش و $46/66$ افراد گروه گواه دیپلم است. $6/66$ افراد گروه آزمایش تحصیلات کاردانی و $6/66$ افراد مدرک کارشناسی دارند. میزان تحصیلات $6/66$ افراد گروه گواه کاردانی و $13/32$ آنها مدرک کارشناسی است و بقیه افراد در دو گروه زیردیپلم هستند. میانگین طول مدت ازدواج آنها ۶ سال است. از لحاظ وضعیت اقتصادی هر دو گروه در سطح متوسط بودند و درصد کمی از خانواده‌ها در سطح بالاتر قرار داشتند.

مداخله آزمایشی در ۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای (هر هفته یک جلسه) بر روی گروه آزمایش اجرا شد و گروه گواه هیچ‌گونه مداخله‌ای دریافت نکرد. بعد از پایان جلسات بر روی هر دو گروه پس‌آزمون اجرا شد. مفاد این جلسات براساس آیات قرآنی و احادیث پیامبر و ائمه تنظیم شد و مورد تأیید استادان مربوط قرار گرفت. محتوای جلسات آموزش به این شرح است: **جلسه اول:** بعد از آشنایی اعضا با یکدیگر در مورد چگونگی برگزاری جلسات صحبت شد. همچنین در مورد اهداف ازدواج، تفاوت زن و مرد و حقوق متقابل زوج‌ها از دیدگاه اسلامی بحث و تبادل نظر شد. **جلسه دوم:** گفت و شنود مؤثر، نحوه ارتباط کلامی از دیدگاه اسلامی، گونه‌هایی از ارتباط کلامی و غیرکلامی همچون نرمش در سخن، گزیده‌گویی، تعریف و تمجید، شوخی، لحن صدا و زمان گفت‌وگو و نیز در مورد موانع گوش دادن واقعی بحث شد. **جلسه سوم:** در ارتباط با انواع صمیمیت شامل سرگرمی‌های مشترک، روابط جنسی و روابط عاطفی و معنوی از دیدگاه اسلامی بحث شد. نیز عوامل تخریب‌کننده صمیمیت از دیدگاه اسلامی بیان شد. **جلسه چهارم:** عوامل ایجاد اختلاف در زوج‌ها بررسی شد و بحث فضایل و رذایل اخلاقی از دیدگاه اسلامی به‌طور مفصل عنوان شد. **جلسه پنجم:** در مدیریت اسلامی خانواده به عنوان‌هایی مانند: سلسله‌مراتب در خانواده، اصل مشورت، حفظ منظومه خانواده، مسائل اقتصادی و از جمله اسراف و تبذیر، بررسی اوقات فراغت، صلۀ ارحام و

جدول ۱- میانگین و انحراف استاندارد نمرات پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری نمرات رضایت زناشویی در دو گروه

گروه	تعداد	پیش‌آزمون		پس‌آزمون		پیگیری	
		انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین
آزمایش	مرد	۱۵	۱۴۳/۹۳	۱۷/۸۵	۱۷۴/۸۶	۱۴/۱۵	۱۷۵/۳۳
	زن	۱۵	۱۴۰/۱۳	۱۵/۲۱	۱۷۱/۰۷	۱۳/۸	۱۷۶/۲۷
	کل	۳۰	۱۴۲/۰۳	۱۶/۶۶	۱۷۲/۹۶	۱۳/۹۷	۱۷۵/۸
گواه	مرد	۱۵	۱۵۷/۶	۱۳/۳۷	۱۵۷/۶۱	۱۳/۳۲	۱۵۲/۶۷
	زن	۱۵	۱۵۲/۰۷	۱۹/۸۸	۱۵۳/۰۷	۲۰/۹۸	۱۵۰/۱۳
	کل	۳۰	۱۵۴/۸۳	۱۶/۸۸	۱۵۵/۳۴	۱۷/۵۳	۱۵۱/۴

بر اساس آزمون لوین^۱ فرض صفر برای تساوی واریانس‌های نمرات دو گروه در متغیر رضایت زناشویی در پس‌آزمون رد نمی‌شود. یعنی پیش‌فرض تساوی واریانس‌های نمرات در دو گروه آزمایش و گواه در مرحله پس‌آزمون برای مقیاس پژوهش در سطح معناداری ($P=0/055$) تأیید شد. نتایج تحلیل کوواریانس مربوط به فرضیه نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر روی متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=21/134$ و $P=0/001$) و در مرحله پیگیری ($F=25/216$ و $P=0/001$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات رضایت زناشویی شرکت‌کنندگان در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد، بنابراین این فرضیه تأیید گردید. یعنی آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر بهبود رضایت زناشویی زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است.

همان‌طور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، میانگین و انحراف معیار نمره‌های کل میزان رضایت زناشویی در گروه آزمایش و گواه در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون نشان می‌دهد که میانگین نمره‌های رضایت زناشویی گروه افزایش یافته است، اما در گروه گواه میانگین نمره‌های رضایت زناشویی تغییر زیادی پیدا نکرده است ($154/83$ در برابر $155/34$). میانگین رضایت زناشویی گروه آزمایش در مرحله پیگیری نسبت به مرحله پیش‌آزمون در حدود $0/31$ افزایش را نشان می‌دهد، اما میانگین رضایت زناشویی در گروه گواه نسبت به مرحله پس‌آزمون کاهش یافته است ($154/83$ در برابر $151/4$). نتیجه کلی گویای آن است که روش آموزشی اثر خود را در گروه آزمایش در یک‌ماه بعد از مداخله هنوز حفظ کرده است.

جدول ۲- نتایج تحلیل کوواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات رضایت زناشویی دو گروه

شاخص‌های آماری منبع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری (P)	میزان تأثیر	توان آماری
پس‌آزمون	۷۸۲/۹۶۷	۱	۷۸۲/۹۶۷	۳/۲۳۶	۰/۰۷۸	۰/۰۶۰	۰/۴۲۳
پیگیری	۱۹/۹۱۸	۱	۱۹/۹۱۸	۰/۰۸۱	۰/۷۷۸	۰/۰۰۲	۰/۰۸۱
پس‌آزمون	۵۱۱۳/۴۳۵	۱	۵۱۱۳/۴۳۵	۲۱/۱۳۴	۰/۰۰۱**	۰/۲۹۳	۰/۹۹۵
گروهی	۶۲۳۱/۰۷۰	۱	۶۲۳۱/۰۷۰	۲۵/۲۱۶	۰/۰۰۱**	۰/۳۳۱	۰/۹۹۸

وجود نگرش‌های مذهبی را عامل مهمی بر صمیمیت، تعهد و ارتباط زناشویی می‌دانند. عقاید مذهبی مشترک اعضا را به هم نزدیک می‌کند. حاجی ابولزاده (۱۳۸۱؛ به نقل از مرادی، ۱۳۸۶) آموزش مهارت ارتباطی را روشی مؤثر در تحکیم پیوند زناشویی می‌داند.

با توجه به آنچه بیان شد و تأثیری که دین در رفتار و عملکرد افراد دارد و هویت دینی مردم کشور ما، می‌توان با یادآوری آیات قرآن و احادیث پیامبر (ص) و ائمه (ع) که سرشار از توصیه‌های کارآمد و متناسب با عصر حاضر، در مورد اساسی‌ترین مسائل خانواده است، مجموعه‌ای کامل به خانواده‌ها عرضه کرد تا پاسخگوی همه نیازهای فردی، اجتماعی، روانی و عاطفی و جسمانی و معنوی آنها باشد. همچنان که در مقدمه آمده است، آنچه باعث افزایش رضایت زناشویی و کاهش اختلافات می‌شود، محبت، صداقت،

بحث

پژوهش حاضر به منظور بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایت زناشویی زوج‌های شهر اصفهان انجام شد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر بهبود رضایت زناشویی زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است. نتایج این تحقیق با یافته‌های کوتزلرا، دی‌یر و استیلزر (۲۰۱۰)، پری (۲۰۰۶)، دادلی و کوسینکی (۲۰۰۶)، روبینسون و بلنتون (۲۰۰۵) و حاجی ابولزاده (۱۳۸۱؛ به نقل از مرادی، ۱۳۸۶) همخوانی دارد. کوتزلرا، دی‌یر و استیلزر (۲۰۱۰) در پژوهش خود نشان دادند که آموزش مهارت ارتباطی بر رضایت زناشویی زوج‌ها تأثیر دارد. پری (۲۰۰۶) و دادلی و کوسینکی (۲۰۰۶) نگرش مذهبی و عملکرد مذهبی را عامل مهمی در رضایت زناشویی می‌دانند. همچنین روبینسون و بلنتون (۲۰۰۵)

با رضایت زناشویی در کارکنان اداره‌های دولتی شهر اهواز، *مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه چمران اهواز*، دوره سوم، سال سیزدهم، شماره ۱: ص ۸۱-۱۰۸.

فراست، ز. (۱۳۸۱). بررسی و مقایسه منبع کنترل و رضایت زناشویی در بین زنان شاغل و خانه‌دار شهر تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه تربیت معلم تهران*.

قائم‌امیری، ع. (۱۳۷۳). *نظام حیات خانواده در اسلام*. چاپ پنجم، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان.

مرادی، ز. (۱۳۸۶). بررسی تأثیر آموزش مهارت ارتباطی بر رضایت زناشویی مادران کودکان دبستانی شهرستان خرم‌آباد. *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات خوزستان*.

مصطفوی، سید ج. (۱۳۸۵). *بهشت خانواده (هماهنگی عقل و فطرت با کتاب و سنت در مسائل زوجیت)*. چاپ هفدهم، جلد اول، مشهد: انتشارات هاتف.

نوری، ح. (۱۳۶۶). *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*. چاپ دوم، جلد ۱۴، قم: انتشارات مؤسسه آل‌البیت.

نیکوی، م. و سیف، س. (۱۳۸۲). بررسی رابطه دینی با رضایتمندی زناشویی، *مجله تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، شماره ۱: ۷۹-۶۱.

Broman, Clifford, L. (2000). Factors that Affect Marriage Satisfaction: *MSU State of the State Survey Briefing Paper*, vol(48):18-32.

Clark, M.S., Lemay, Jr, E.P, Graham, S.M., Pataki, S.P. & Finkel, E.J. (2010). Ways of Giving Benefits in Marriage: Norm Use, Relationship Satisfaction, and Attachment-Related Variability, *Journal of Psychological Science*, vol (21): 944-951.

Dudley, M. & Kosinski, F. (2006). Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religiousresearch*.vol 32(1): 78-86.

Heaton, T.B. & Pratt, E.L. (2004). The Effects of Religious Homogamy on Marital Satisfaction and Stability, *Journal of Family Issues*, vol. 11(2): 191-207.

Henderson-King, D.H. & Veroff, J. (2003). Sexual Satisfaction and Marital Well-Being in the First Years of Marriage, *Journal of Social and Personal Relationships*, vol. 11(4): 509-534.

Kotrla, K., Dyer, P. & Stelzer, K. (2010). Marriage education with Hispanic couples: Evaluation Of A communication workshop, *family science Association*, vol 15 (2): 93-108.

Kupperbusch, C., Levenson, R.W. & Ebling, R. (2003). Predicting Husbands' and Wives' Retirement Satisfaction from the Emotional Qualities of Marital Interaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, vol. 20 (30): 335-354.

خوشرویی، خوش‌زبانی، وفای به عهد، صلۀ ارحام، دوری از اسراف و تبذیر، سخاوت، بخشندگی، کم‌توقعی، صبر و استقامت در برابر سختی‌ها، گذشت و اغماض زوج‌ها نسبت به هم است؛ همه این موارد به‌طور مکرر در قرآن و احادیث ائمه آمده است و بر آن تأکید داشته‌اند.

در دسترس بودن نمونه‌ها و نیز خودافشاگری پایین زوجین از محدودیت‌های این تحقیق است که در تعمیم نتایج باید جانب احتیاط رعایت شود. بنابراین با توجه به نتایج به‌دست آمده از پژوهش حاضر توصیه می‌شود، مشاوران، روان‌شناسان و درمانگران خانواده با توجه به همسویی آموزه‌های دینی با اعتقادات خانواده‌های ایرانی از این روش درمانی نیز برای بهبود رضایتمندی زناشویی زوج‌های مراجعه‌کننده استفاده نمایند.

منابع

قرآن کریم

احمدی، خ. فتحی آشتیانی، ع. و عرب‌نیا، ع.ر. (۱۳۸۵). بررسی رابطه بین تقیدات مذهبی و سازگاری زناشویی، *فصلنامه خانواده‌پژوهی*، سال دوم، شماره ۵. ص ۶۷-۵۶.

امینی، ا. (۱۳۸۳). *آئین همسررداری یا اخلاق خانواده*. چاپ نوزدهم، تهران: انتشارات نشر اندیشه اسلامی.

اولیاء، ن. (۱۳۸۵). تأثیر آموزش برنامه غنی‌سازی بر افزایش رضایتمندی زناشویی زوج‌ها، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه اصفهان*.

ثنائی، ب. (۱۳۷۹). *مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج*. چاپ اول، تهران: انتشارات بعثت.

ثنائی، ب. و باقریان‌نژاد، ز. (۱۳۸۲). بررسی ابعاد نارضایتی زناشویی زنان و مردان متقاضی طلاق در شهر اصفهان، *دانش و پژوهش در روان‌شناسی دانشگاه آزاد خوراسگان (اصفهان)*، شماره ۱۵: ص ۷۸-۶۱.

حسینی، سید ع.ا. (۱۳۶۹). *اخلاق در خانواده*. چاپ اول، تهران: انتشارات اسلامی.

حسینی سوده، سید م. و فتحی آشتیانی، ع. (۱۳۸۸). بررسی نقش هوش هیجانی و مؤلفه‌های آن در رضایتمندی زناشویی و مقایسه آن با متغیرهای جمعیت شناختی، *روان‌شناسی دین*، سال دوم، شماره ۲: ص ۴۹-۲۷.

حیدری، م. (۱۳۸۷). *دینداری و رضایتمندی خانوادگی*. چاپ سوم، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

سالاری‌فر، م.ر. (۱۳۸۷). *خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی*. چاپ چهارم، تهران: انتشارات سمت.

عطاری، ی.ع. امان‌الهی‌فرد، ع. و مهربانی‌زاده هنرمند، م. (۱۳۸۵). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی و عوامل فردی - خانوادگی

- Lawrence. E., Pederson. A., Bunde. M., Barry. R.A., Brock. R.L, Fazio. E., Mulryan. L., Hunt. S., Madsen. L. & Dzankovic. S. (2008). Objective ratings of relationship skills across multiple domains as predictors of marital satisfaction trajectories. *Journal of Social and Personal Relationships*; vol. 25(3): 445-466.
- Madathil, J. & Benshoff, J. (2008). Importance of Marital Characteristics and Marital Satisfaction: A Comparison of Asian Indians in Arranged Marriages and Americans in Marriages of Choice, *The Family Journal*, vol 16(3): 222-230.
- Perry, geramy. (2006), Family Life, Religion and Religious Practice in an Asian Adventist Context Part I: The People and Their Religious Practice: *Journal info*, Vol 9. (71):875-893.
- Pyke, K. & Adams, M. (2010). What's Age Got to Do With It? A Case Study Analysis of Power and Gender in Husband-Older Marriages. *Journal of Family Issue*, svol 31 (6):748-777.
- Robinson, L. & Blanton, P. (2005). Marital strengths in enduring marriages. *Family Relation*,42(1): 38-45.
- Saginak, K.A. & Saginak, M.A. (2005). Balancing Work and Family: Equity, Gender, and Marital Satisfaction. *The Family Journal*, vol. 13(2): 162-166.
- Williams, L.M. & Lawler, M.G. (2003). Marital Satisfaction and Religious Heterogamy, A Comparison of Interchurch and Same-Church Individuals. *Journal of Family Issues*; vol. 24(8): 1070-1092.